

وزارت امور اقتصادی و دارایی
اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان زنجان

بررسی حساب های منطقه ای سالهای ۹۴-۱۳۹۰

ارزیابی نابرابری های منطقه ای

تاریخ انتشار: فروردین ماه ۱۳۹۷
معاونت اقتصادی - گروه مطالعه و تحلیل وضعیت بخش های اقتصادی

عنوان: بررسی حساب های منطقه ای سالهای ۹۴-۱۳۹۰ (ارزیابی نابرابری های منطقه ای)

ناظر طرح: ابوالفضل عباسچیان

تالیف و تنظیم: غفور حمیدی- الهه لایقی- پروانه قاسمی

ناشر: اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان زنجان

تاریخ انتشار: فروردین ماه ۱۳۹۷

آدرس: زنجان، خیابان خرمشهر، میدان شیلات تلفکس: ۰۳-۳۳۷۷۹۰۰۳-۰۲۴

Web site: [http:// zn.mefa.gov.ir](http://zn.mefa.gov.ir)

فهرست مطالب

چکیده.....	۷
مقدمه.....	۳
۱- تعاریف و مفاهیم.....	۳
۲- تغییر سال پایه.....	۵
۳- بیان مسله.....	۷
۴- پیشینه موضوع.....	۹
۵- خلاصه وضعیت حساب های منطقه ای.....	۱۲
۵-۱. رشد اقتصادی.....	۱۲
۵-۲. سهم بری از اقتصاد کشور.....	۱۹
۶- بررسی بخش های اقتصادی مناطق.....	۲۴
۶-۱. کشاورزی.....	۲۴
۶-۲. صنعت.....	۳۰
۶-۳. خدمات.....	۳۵
۷- جمع بندی: بررسی موقعیت استان های کشور در شاخص های حساب های منطقه ای.....	۴۰
۸- توصیه های سیاستی.....	۴۴
۹- منابع.....	۴۵

چکیده

حساب های منطقه ای اطلاعات ارزنده ای از وضعیت اقتصادی استان های کشور ارائه می کند در این گزارش براساس آخرین نتایج حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران، در بخش اول رشد اقتصادی استان های کشور در سال های برنامه پنجم توسعه ۹۴-۱۳۹۰ و وضعیت اقتصاد مناطق بررسی شده است. در بخش دوم استان های کشور در شاخص های سهم از ایجاد ارزش افزوده کل و سهم از ارزش افزوده در بخش های عمده ی اقتصادی گروه بندی و مقایسه شده اند. براساس نتایج بدست آمده در این گزارش استان های کشور در سه گروه براساس سهم بری و میزان مشارکت در ایجاد ارزش افزوده کل و ارزش افزوده بخش های اقتصادی طبقه بندی شده اند. نتایج بررسی ها از اختلاف بالای استان ها در ایجاد ارزش افزوده در کشور حکایت دارد. ده استان واقع در گروه اول که شامل استان های تهران، اصفهان، آذربایجان شرقی، خراسان رضوی، خوزستان و فارس می شود و استان های البرز، کرمان و مازندران نیز در این گروه جای می گیرد بخش قابل توجهی از تولید اقتصادی کشور را در اختیار داشته اند به طوری که در شاخص های بررسی شده بیش از ۷۰ درصد از ارزش افزوده کل و ارزش افزوده بخش های عمده ی اقتصادی در این استان ها تولید شده است. استان تهران به تنهایی سهمی تقریباً برابر و یا حتی بیش از سهم مجموع استان های واقع در گروه دوم را در اختیار داشته است. استان های کم برخوردار یا همان ۱۱ استان واقع در گروه سوم از طبقه بندی استان ها در هیچکدام از شاخص های در مجموع یک دهم از اقتصاد کشور را نیز به خود اختصاص نداده اند. شاخص های بررسی شده شکاف های عمیق مناطق و نابرابری های منطقه ای را در سال ۱۳۹۴ نشان می دهد که اصلاح سیستم برنامه ریزی در کشور (عدم توفیق برنامه های توسعه به رشد متوازن و توسعه منطقه ای) و توجه به توسعه متوازن استان ها و توجه به توان اقتصادی دو سوم از کشور توصیه های سیاستی این گزارش برای دستیابی به اهداف توسعه کشور و محقق شدن اهداف کلان کشور بوده است.

واژگان کلیدی: رشد اقتصادی، محصول ناخالص داخلی، استان های کشور، نابرابری منطقه ای

مقدمه

از الزامات برنامه های توسعه در کشور حرکت به سمت برنامه ریزی منطقه ای بوده است. از برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کشور تهیه حساب های منطقه ای به روش تولید از سال ۱۳۸۰ در دستور کار مرکز آمار ایران قرار گرفته است.

مهم ترین شاخص این حساب ها، منطقه است. حساب های منطقه ای نقش قابل توجهی در برنامه ریزی کلان کشور دارد به طوری که تحقق اهداف برنامه ریزی منطقه ای بدون استفاده از یافته های حساب های منطقه ای امکان پذیر نیست. با استفاده از شاخص های تهیه شده از داده های حساب های منطقه ای می توان مناطق مورد نیاز به حمایت را شناسایی و میزان نابرابری را اندازه گیری کرد. بررسی حساب های اقتصادی مزایای مختلفی برای کاربران به همراه دارد از جمله:

۱. شناسایی جریان توسعه در مناطق و تحولات منطقه ای
۲. بررسی اثر سیاست های ملی و منطقه ای بر اقتصاد منطقه
۳. شناسایی نابرابری های منطقه ای
۴. شناسایی مزیت های نسبی مناطق و...

۱. تعاریف و مفاهیم

تولید ناخالص داخلی: در میان شاخص های اقتصاد کلان تولید ناخالص داخلی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. زیرا نه تنها به عنوان مهم ترین شاخص عملکرد اقتصادی در تجزیه و تحلیل ها و ارزیابی ها مورد استفاده قرار می گیرد. بلکه بسیاری از دیگر متغیرهای کلان اقتصاد محصولات جنبی محاسبه و برآورد آن محسوب می شوند.

کل ارزش ریالی محصولات نهایی تولید شده توسط واحدهای اقتصادی مقیم کشور در دوره زمانی معین (سالانه یا فصلی) را تولید ناخالص داخلی می نامند. **GDP** تعبیری است که برای کالاها و خدمات که برای فروش در بازار عرضه می شوند، به کار می رود و همچنین برای مواردی که در بازار به فروش نمی رسد از قبیل خدمات دفاعی ارائه شده از سوی دولت، خدمات آموزشی تدارک داده شده از سوی مناطق محلی، خدمات بهداشت و مسکن ارائه شده به وسیله موسسات غیر انتفاعی که به خانوار خدمات رسانی می شود در این زمره هستند. گرچه همه فعالیت های بهره ور در **GDP** لحاظ نمی شوند. برخی از فعالیت ها نظیر مراقبت از فرزندان خود، کار داوطلبانه بدون دستمزد و البته فعالیت های غیر قانونی یا بازار سیاه در این خصوص لحاظ نمی شود زیرا محاسبه و ارزشیابی اینها به طور دقیق سخت هستند.

شاخص مزیت نسبی: شاخص مزیت نسبی شاخصی است که تولید مجموعه مشخصی از کالاها و خدمات را در یک زمان معین ولی در مکان های متفاوت اندازه گیری می کند. به عبارت دیگر این شاخص، تولید یک مجموعه از کالاها یا خدمات در مناطق مختلف یک کشور به نسبت سطح کشوری آن شاخص اندازه گیری می کند. در صورت بالاتر بودن مقدار این شاخص از نرم کشوری آن در آن مجموعه تولیدات مزیت نسبی داشته و در غیر این صورت فاقد مزیت خواهد بود. ملاک مزیت دار بودن و یا برعکس بر حسب واحد اندازه گیری می شود. اگر تولید یک منطقه با نرم کشوری برابر باشد عدد مزیت مورد نظر ۱ در صورتی که مقدار منطقه ای شاخص بالاتر از کشور باشد تولید آن منطقه مزیت نسبی لازم را کسب کرده و برعکس در صورتی که سهم منطقه ای از کشوری پایین تر باشد تولیدات آن منطقه فاقد مزیت خواهد بود.

ارزش افزوده: ارزش کالاها و خدماتی که به عنوان داده های واسطه یک فعالیت

به کار گرفته می شود به نوبه خود ستانده یک فرایند تولید بوده و لازم است از ستانده این فعالیت کسر شود تا ارزش افزوده آن به دست آید. به این ترتیب می توان گفت ارزش افزوده مساوی است با ارزش ستانده منهای ارزش مصارف واسطه.

۲. تغییر سال پایه

انتشار حساب های ملی و منطقه ای در کشور بر عهده مرکز آمار ایران می باشد. البته حساب های ملی توسط بانک مرکزی نیز محاسبه و منتشر می شود. که در این مطالعه از اطلاعات مرکز آمار ایران برای بررسی حساب های اقتصادی استان های کشور استفاده شده است. سال پایه محاسبه حساب های ملی و منطقه ای در کشور با تغییراتی همراه بوده است. بانک مرکزی سال پایه محاسبه حساب های ملی را از سال ۱۳۸۳ به سال ۱۳۹۰ تغییر داده و مرکز آمار ایران نیز در آخرین اطلاعات منتشر شده از حساب های ملی و منطقه ای سال پایه محاسبات خود را از سال ۱۳۷۶ به سال ۱۳۹۰ تغییر داده است. تغییر سال پایه محاسبه شاخص های اقتصادی دلایل توجیهی خود را دارد که در ادامه دلایل این تغییر تبیین شده است.

یکی از ارکان کلیدی دستورالعمل حساب های ملی، انتخاب یک سال مناسب به عنوان «سال پایه» و سنجش عملکرد حوزه های اقتصادی در دوره های بعد بر اساس ساختار عملکردی سال مذکور است. بدیهی است که سال پایه انتخابی متناسب با ساختارهای اقتصادی دوره مزبور می تواند الگوی محاسبات را به گونه ای تغییر دهد که نتایج متفاوتی از پردازش آمار حساب های ملی اخذ شود. چنانچه سال پایه مورد استفاده تغییر کند، ضرایب اهمیت (وزن) فعالیت های اقتصادی متفاوت خواهد بود. متعاقب این رویداد، مسلماً عدد برآورد شده برای رشد اقتصادی نیز در دو سال پایه متفاوت، یکسان نخواهد بود. مهم ترین دلایل توجیهی تغییر سال پایه در عبارات زیر خلاصه می شود:

۱. **روال تولید آمار در جهان:** مطابق با روال مرسوم و استاندارد تمامی مراکز تولید و انتشار آمار در جهان و متناسب با تحولات فن‌آورانه، ساختاری و روابط نهادی اقتصاد، سال پایه محاسبات را همگام با تغییر سبد کالاها و خدمات تولید کننده و مصرف کننده به طور متناوب توسط مراجع آماری کشور تغییر می کند.

۲. **تورم زدایی از اطلاعات:** از آنجا که ارقام عملکرد بخش واقعی اقتصاد باید صرفاً بیانگر «حجم» یا «میزان» تولید (هزینه) طی دوره مورد محاسبه بوده و فارغ از اثر تورم باشد، یک سال مناسب به عنوان سال پایه محاسبات انتخاب می شود. سپس با استفاده از قیمت‌های نسبی حاکم بر سال پایه، اثر تغییرات قیمتی بر مجموع تولید (یا هزینه) ملی در دوره‌های آتی حذف شده و بدین ترتیب، تغییرات واقعی حادث شده در هر مقطع زمانی محاسبه می شود.

۳. **تغییر سهم فعالیت ها در طول زمان:** با توجه به تحولاتی که در فعالیت‌های اقتصادی و تولیدی حادث می شود، سهم این فعالیت‌ها در کل اقتصاد نیز تغییر می کند و نیاز به تغییر سال پایه را بیشتر آشکار می کند. (برای نمونه، وقتی تحریم‌ها برداشته شود و میزان تولید و فروش نفت به طور دائمی افزایش یابد، آنگاه لازم است سهم بخش نفت در کل فعالیت‌های اقتصادی افزایش یابد و یا وقتی با پیشرفت تکنولوژی، فعالیت‌های بخش خدمات و بازرگانی گسترده تر شود، لازم است سهم این فعالیت در کل فعالیت‌های اقتصادی افزایش یافته و سهم سایر فعالیت‌ها (نظیر بخش کشاورزی) کاهش یابد.)

مهم ترین مساله ای که در این بخش به دنبال پاسخگویی آن هستیم این است که آیا اساساً تغییر سال پایه ارقام رشد اقتصادی و شاخص های مرتبط با آن

را تغییر می دهد؟

به روز رسانی ضرایب اهمیت ارزش فعالیت های اقتصادی و هم به هنگام سازی ارقام اولیه یا مقدماتی و اخذ آمارهای پایه جدیدتر از منابع آماری جهت نهائی کردن ارقام حساب های ملی مسلماً رشد اقتصادی و شاخص های حساب های ملی را دچار تحولاتی می کند. تغییر ساختارهای حاکم بر بازار، تغییر در سبد اقلام مصرفی یا تولیدی و حتی تفاوت در قیمت های نسبی سال های پایه، نتایج پردازش اطلاعات را در سال پایه جدید متفاوت خواهد کرد.

۳. بیان مسله

اولین گام در برنامه ریزی منطقه ای، شناسایی جایگاه مناطق نسبت به یکدیگر از نظر توسعه و سنجش نابرابری ها است. در این گزارش، برای ارزیابی توسعه ی منطقه ای و نمایش نابرابری ها در استان ها از شاخص های حساب تولید استان ها استفاده شده است. میزان مشارکت استان ها در ایجاد ارزش افزوده در کشور و ارزش افزوده بخش های عمده ی اقتصادی ملاک بررسی این گزارش قرار گرفته است. یکی از مهم ترین اهداف برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور از برنامه اول تا پنجم توسعه که اجرای آنها به اتمام رسیده توجه برنامه ریزی به توسعه متوازن منطقه ای متمرکز بوده است. که خلاصه برنامه ریزی منطقه ای در پنج برنامه توسعه کشور در جدول ۱ ارایه شده است. همانطور که مشاهده می شود در تمامی برنامه های توسعه هدف به سمت ایجاد توسعه متوازن و ایجاد تعادل منطقه ای نشانه گرفته شده است.

با رسیدن به اجرای قانون برنامه ششم توسعه این سوال مطرح می شود که برنامه های توسعه توانسته اند با ایجاد تکالیف و قوانین توسعه استان ها را موجب شوند و یا نابرابری های منطقه ای را کاهش دهند؟ آیا با وجود تعهدات و قوانین یکسان کارکردهای متفاوتی از برنامه های توسعه در جهت توسعه متوازن در کشور قابل توجیه می باشد.

تغییر سال پایه آرایه آمارهای منطقه ای از سال ۱۳۷۶ به سال ۱۳۹۰ توسط مرکز آمار ایران، نیز اهمیت بررسی و مقایسه ی شاخص های مهم اقتصادی براساس سال پایه جدید و مقایسه منطقه ای آن را بیش از پیش نشان می دهد. مهم ترین مسائل مورد نظر در این بررسی در موارد زیر خلاصه شده است:

- ۱- وضعیت رشد اقتصادی استان های کشور در سال های برنامه پنجم توسعه چگونه خواهد بود؟
- ۲- برنامه های توسعه تا چه اندازه در کاهش نابرابری های منطقه ای موثر بوده اند؟
- ۳- استان های کشور در شاخص های کلیدی حساب های منطقه ای چه جایگاهی را به خود اختصاص داده اند؟
- ۴- وضعیت بخش های اقتصادی مناطق در حساب های منطقه ای چگونه خواهد بود؟

جدول ۱- مواد قانونی مندرج در برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور برای کاهش نابرابری های منطقه ای

شرح	برنامه های توسعه
تبصره دوم لایحه برنامه: دولت موظف می شود تا ظرف سه ماه پس از ابلاغ برنامه، برنامه فضایی توسعه (آمایش سرزمین) استان ها را براساس برنامه های مصوب بخشی تنظیم و اعلام کند.	برنامه اول توسعه
تبصره ۱۱: توسعه روستاهای محروم و ایجاد تعادل های منطقه ای با تاکید بر خدمات رسانی و طرح های اشتغال زایی مدنظر قرار گرفت. تبصره ۲: دولت موظف به تمرکز زدایی و افزایش نقش استان ها شد. البته در این دوره به رغم تلاش هایی که برای یافتن روش توزیع عادلانه اعتبارات استانی صورت گرفت، برنامه همچنان با تسط دیدگاه بخشی و سیاستگذاری منطقه ای (به جای دیدگاه فضایی و برنامه ریزی منطقه ای) شکل گرفت.	برنامه دوم توسعه
موضوع مشارکت استان ها در امور اجرایی از اوایل برنامه سوم به صورت ویژه ای مورد توجه قرار گرفت و شوراهای اسلامی شهر و روستا فعالیت های خود را آغاز کردند. البته قانون تشکیلات شوراهای اسلامی در سال ۱۳۶۱ به تصویب مجلس درآمد بود اما به دلایل مشکلاتی مانند جنگ و ... امکان به اجرا درآمدن آن تا سال ۱۳۷۸ فراهم نشد. همچنین در برنامه سوم توسعه، شوراهای برنامه ریزی و توسعه استان ها به منظور برنامه ریزی برای استان ها تشکیل شدند. (ماه ۷۰ برنامه سوم توسعه)	برنامه سوم توسعه
در برنامه چهارم شوراهای برنامه ریزی استان ها موظف شدند با همکاری و تعامل کلیه دستگاه های استانی، برنامه پنج ساله استان را تهیه و پس از تصویب شورای برنامه ریزی استان به تصویب نهایی هیئت وزیران برسانند.	برنامه چهارم توسعه
ماده ۱۷۸: بر لزوم تشکیل شورای برنامه ریزی و توسعه هر استان به ریاست استاندار و کمیته برنامه ریزی شهرستان به ریاست فرماندار، به منظور تصمیم گیری، تصویب، هدایت، هماهنگی و نظارت در امور برنامه ریزی و بودجه استان ها و شهرستان ها در چارچوب برنامه ها و سیاست های کلان کشور تاکید شده است.	برنامه پنجم توسعه

ماخذ: گزارش شماره ۲۲۰ مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی

۴. پیشینه موضوع

موضوع حساب های ملی، رشد اقتصادی و شاخص های مربوط به کرات در پژوهش های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. نهادهای رسمی انتشار آمار و اطلاعات تا پژوهشگران مختلف، تاثیر گذاری و یا تاثیر پذیری تولید ناخالص داخلی را در ارتباط با دیگر شاخص های اقتصادی را بررسی کرده اند. مطالعات منطقه ای نیز در خصوص حساب های اقتصادی در بین مطالعات اقتصادی قابل توجه بوده است. مرکز آمار ایران در نشریات مختلف حساب های منطقه ای را به صورت تفصیلی مورد بررسی قرار داده است. علاوه بر مرکز آمار ایران نهادهای

مختلف از جمله مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، دستگاه ها و نهادهای مختلف در مطالعات متعددی موضوع حساب های منطقه ای مورد مطالعه قرار داده اند. مطالعات انجام شده در زمینه حساب های ملی و منطقه ای مطابق با بررسی های صورت گرفته عمدتاً مربوط به سال های گذشته بوده و مطالعات جدید در بین این مطالعات کمتر به چشم می خورد. براین اساس در این مطالعه ضمن به روز بودن اطلاعات، بررسی تفصیلی حساب های منطقه ای براساس تغییر سال پایه جدید و بررسی شاخص های مهم حساب های منطقه ای و سری زمانی مربوط به سال های برنامه پنجم توسعه با مطالعات انجام شده در این زمینه متفاوت خواهد بود.

حیدرپور (۱۳۸۷) در مطالعه ای از سری مطالعات مرکز پژوهش های مجلس با عنوان "تشریح ساختار حساب های ملی و سهم هر یک از استان ها از تولید ناخالص داخلی" آشنایی با ساختار حساب های ملی را در اثر بخشی فرایند توسعه موزون و همه جانبه و کارایی در تشخیص و انتخاب بهترین سیاست موثر دانسته و بیان بهتر آمارهای دقیق را نماد و بنیان اصلی اخذ تصمیم و برنامه ریزی در عرصه اقتصاد کلان کشور عنوان کرده است. در این مطالعه ساختار حساب های ملی به تفصیل بررسی شده و در آخر گزارش حساب های منطقه ای در سال ۱۳۸۵ بررسی شده است.

آزرد (۱۳۸۸) مطالعه ای با عنوان بررسی حساب های اقتصادی استان فارس و مقایسه آن با استان های کشور انجام داده است. در این مطالعه عملکرد بخش های اقتصادی استان فارس از جهت ارزش افزوده و تولید در طی دوره زمانی (۱۳۸۶-۱۳۷۹) در مقایسه با سایر استان ها مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان می دهد که حدود ۴ الی ۵ درصد ارزش افزوده کل کشور در دوره زمانی فوق الذکر به استان فارس تعلق داشته است. از میان بخش های مورد بررسی بخش خدمات در این استان از لحاظ بازدهی بیشترین سهم ارزش افزوده

را به خود اختصاص داده است. دیگر بخش ها یعنی کشاورزی، صنعت و معدن، ساختمان، آب و برق و گاز در مراتب بعدی قرار گرفته اند.

خسرو شاهی (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان "تهیه ی حساب تولید استان ها به قیمت ثابت" به محاسبه و استخراج حساب های منطقه ای به قیمت های ثابت پرداخته است. از آنجا که اطلاعات حساب های منطقه ای به قیمت های جاری بوده و ارزش تولید استان ها به قیمت های ثابت توسط مراجع آماری کشور محاسبه و منتشر نمی شود، این پژوهش روش های رسیدن به حساب های منطقه ای به قیمت ثابت را تشریح می کند.

ذاکری (۱۳۹۳) در مجموعه مطالعات منطقه ای و آمایش سرزمین در ایران با عنوان "فرا تحلیل نابرابری منطقه ای در ایران" به بررسی مطالعات انجام گرفته در خصوص نابرابری های منطقه ای پرداخته و نتایج این مطالعات را ارایه نموده است. این مطالعه با روش فراتحلیل به مرور نظام مند مقالاتی می پردازد که قبلاً پیرامون یک موضوع خاص به رشته تحریر درآمده اند. مهم ترین مزیت این روش این است که با ادغام نتایج مقالات مختلف، قدرت مطالعه را در جهت یافتن نتایج معنادار افزایش می دهد. در این مطالعه ۱۰۷ مقاله مورد بررسی قرار گرفته است. مقالات بررسی شده مربوط به بازه زمانی ۱۳۶۹ تا ۱۳۹۳ بوده است که ۵۶ درصد از این مقالات مربوط به مطالعات ملی و ۴۴ درصد آن به مطالعات استانی و نابرابری و طبقه بندی استان ها و شهرستان ها برحسب شاخص های توسعه پرداخته اند. براساس مطالعات انجام شده نابرابری بین استان های کشور به خصوص در مقایسه با استان تهران کاملاً مشهود است. تمرکزگرایی شدید، نابرابری در فرصت ها، سرمایه فیزیکی، انسانی و فاوا، رشد جمعیت، درجه بازبودن اقتصادی، ساختار صنعتی، ویژگی های جغرافیایی استان ها و دسترسی به دریا به عنوان مزیتی برای حمل و نقل و تجارت عوامل عمده این نابرابری های استانی بوده اند. فاصله از مرکز تهران نیز به عنوان یک عامل اثرگذار بر توسعه استان ها

شناسایی شده است. بررسی سیاست های دولت در مطالعات انجام شده ، تسریع همگرایی های منطقه ای را ناموفق ارزیابی کرده اند.

۵. خلاصه وضعیت حساب های منطقه ای

۵-۱. رشد اقتصادی

با مروری بر اقتصاد مناطق مختلف مشخص می شود که برخی مناطق نسبت به مناطق دیگر دارای عملکرد اقتصادی بهتری هستند و در مقایسه با میانگین کشور رشد اقتصادی بالاتری دارند. این رشد فزاینده ناشی از ساختار اقتصادی مناسب، وجود مزیت های نسبی در فعالیت های مختلف و سیاست گذاری و برنامه ریزی منطقه ای صحیح است. نادیده گرفتن استعدادها، توانایی ها و مزیت های نسبی هر منطقه در زمینه فعالیت های اقتصادی باعث می شود که سرمایه گذاری ها متناسب با امکانات و ظرفیت های بالقوه مناطق صورت نگیرد و با وجود اجرای برنامه های متعدد توسعه ملی و منطقه ای همچنان روند توسعه نیافتگی مناطق ادامه یابد. بنابراین در صورتی که عوامل موثر بر رشد اقتصادی مناطق شناسایی شود و درک درستی از توانمندی ها و تنگناهای آن مناطق فراهم شود، می توان زمینه ارتقای سطح سیاست گذاری های مرتبط با مناطق تصمیم گیری درست و مبتنی بر آگاهی را برای سیاست گذاران ملی و محلی فراهم کرد. از آنجا که دسترسی به اطلاعات حساب های منطقه ای به قیمت های ثابت امکان پذیر نبوده است. صرف نظر از اثرات تورمی موثر بر شاخص رشد، رشد اقتصادی مناطق به قیمت های جاری و بدون احتساب ارزش افزوده نفت خام و گاز طبیعی محاسبه و نتایج در جدول ۱ ارایه شده است. همانطور که ملاحظه می شود رکود اقتصادی و نزول رشد اقتصادی در سال های برنامه پنجم توسعه در تمامی استان های کشور مشهود است. آغاز رکود اقتصادی در کشور و اکثریت استان های کشور از سال ۱۳۹۱ آغاز و تا سال ۱۳۹۴ ادامه دار بوده است. نزول روند رشد اقتصادی در

برخی استان های کشور از سال ۱۳۹۲ آغاز شده است. با توجه به اینکه رشد اقتصادی استان ها به قیمت های جاری بوده و متاثر از تورم می باشد. پیشی گرفتن رشد سال ۱۳۹۲ بر سال ۱۳۹۱ در تعدادی از استان های کشور را نمی توان به تاخیر این مناطق در ورود به مرحله رکود عنوان کرد. بلکه در کنار این رشد می بایست میزان تورم حاکم بر این استان ها مورد بررسی قرار گیرد. تا تاخیر در ورود به مرحله رکود اقتصادی در این مناطق تایید شود. در مجموع نقطه شروع رکود در اقتصاد کشور سال ۱۳۹۱ بوده است. عوامل متعددی در بروز رکود در اقتصاد کشور دخیل بوده اند که اگر بخواهیم این عوامل را دسته بندی کنیم به سه عامل زیر خواهیم رسید:

- ۱- اثرات تورمی ناشی از اجرای قانون هدفمند سازی یارانه ها
- ۲- تغییرات بی سابقه نرخ ارز و اثرات تورمی بازارهای مالی
- ۳- تحریم های ناعادلانه و افزایش بحران سیاسی کشور

این سه عامل مجموعاً در سال ۱۳۹۱، شاخص رشد اقتصادی کشور و استان ها را تحت تاثیر قرار داده اند. همانطور که بررسی ارقام رشد اقتصادی در کشور و استان ها نشان می دهد شدت نزول شاخص رشد اقتصادی در سال های ابتدایی دوره مورد بررسی بیشتر از سال های انتهایی بوده است. تنها دلیلی که می توان به کاهش شدت رکود در سال های انتهایی برنامه پنجم توسعه مرتبط نمود تغییرات قیمتی حاکم بر شاخص رشد اقتصادی بوده است. کنترل تورم در کنار تغییر مناسبات سیاسی کشور و حصول توافق هسته ای (برجام) تاثیر قابل ملاحظه ای بر شیب رکود اقتصادی در کشور گذاشته است.

در بررسی شاخص رشد اقتصادی در استان های کشور براساس اطلاعات جدول ۱ مشاهده می شود که در سال های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ رشد اقتصادی در تعدادی از استان های کشور به زیر صفر درصد نزول کرده است. استان های اصفهان، ایلام، بوشهر در دو سال متوالی، قزوین، کرمان و یزد در سال های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ نرخ

رشد اقتصادی منفی به قیمت های جاری را تجربه کرده اند. هنگامی که رشد اقتصادی به قیمت های جاری با وجود تورم به زیر صفر نزول می کند نشان می دهد که تولید واقعی این استان ها در این سال ها نسبت به سال قبل کاهش قابل ملاحظه داشته است در صورتی که اثر تورم بر محصول ناخالص داخلی این استان ها را حذف کنیم محصول ناخالص داخلی آن ها نزول بیشتری را نشان می دهد. براین اساس می توان گفت که بیشترین تاثیر پذیری از رکود اقتصادی حاکم بر کشور استان های مذکور را متاثر نموده است.

جدول ۲- رشد اقتصادی استان های کشور به قیمت های جاری بدون احتساب

ارزش افزوده نفت و گاز طبیعی ۱۳۹۰=۱۰۰ واحد: درصد

شرح	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	متوسط- رشد	روند رشد
کل کشور	۴۷,۹	۳۰,۹	۱۳,۷	۲,۴	۲۳,۷	
آذربایجان شرقی	۴۴,۷	۳۴,۸	۱۳,۱	۱,۲	۲۳,۵	
آذربایجان غربی	۲۳,۳	۳۷,۹	۱۶,۰	۶,۲	۲۰,۸	
اردبیل	۳۰,۴	۴۰,۶	۱۷,۴	۱,۲	۲۲,۴	
اصفهان	۱۲۰,۹	۳۷,۹	۷,۷	-۲,۳	۴۱,۱	
البرز	۵۴,۵	۲۹,۱	۱۶,۰	۱۱,۸	۲۷,۸	
ایلام	۳۰,۶	۲۸,۲	۱۸,۶	-۵,۲	۱۸,۰	

جدول ۲- رشد اقتصادی استان های کشور به قیمت های جاری بدون احتساب ارزش افزوده نفت و گاز طبیعی ۱۰۰=۱۳۹۰ (ادامه)
واحد: درصد

شرح	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	متوسط رشد	روند رشد
بوشهر	۱۰۵,۲	۵۱,۰	-۳,۳	-۲۲	۳۲,۷	
تهران	۳۹,۰	۲۴,۳	۱۷,۰	۵,۸	۲۱,۵	
چهارمحال و بختیاری	۲۹,۰	۲۰,۰	۱۱,۱	۱۵,۹	۱۹,۰	
خراسان جنوبی	۲۴,۳	۳۰,۴	۲۳,۷	۱۵,۸	۲۳,۶	
خراسان رضوی	۲۶,۵	۳۷,۳	۱۴,۵	۵,۳	۲۰,۹	
خراسان شمالی	۴۴,۰	۲۳,۶	۱۶,۰	۷,۲	۲۲,۷	
خوزستان	۱۲۱,۸	۱۰,۵	۱۴,۶	۰,۰	۳۶,۷	

جدول ۲- رشد اقتصادی استان های کشور به قیمت های جاری بدون احتساب ارزش افزوده نفت و گاز طبیعی ۱۳۹۰=۱۰۰ (ادامه)
واحد: درصد

شرح	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	متوسط رشد	روند رشد
زنجان	۴۷,۲	۳۲,۸	۲۱,۳	۱۲,۸	۲۸,۵	
سمنان	۲۳,۹	۴۰,۷	۱,۸	۶,۴	۱۸,۲	
سیستان و بلوچستان	۲۶,۱	۳۲,۷	۲۰,۲	۶,۸	۲۱,۵	
فارس	۲۷,۳	۳۴,۳	۱۲,۸	۰,۰	۱۸,۶	
قزوین	۶۳,۱	۲۲,۴	۲۴,۵	-۰,۷	۲۷,۳	
قم	۳۹,۱	۳۴,۸	۱۳,۶	۱۰,۶	۲۴,۵	
کردستان	۱۶,۹	۴۰,۹	۱۴,۳	۶,۶	۱۹,۷	

جدول ۲- رشد اقتصادی استان های کشور به قیمت های جاری بدون احتساب ارزش افزوده نفت و گاز طبیعی (۱۳۹۰=۱۰۰) (ادامه)
واحد: درصد

شرح	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	متوسط رشد	روند رشد
کرمان	۵۰,۴	۴۶,۳	۱۳,۵	-۳,۳	۲۶,۷	
کرمانشاه	۲۵,۱	۳۱,۳	۲۵,۴	۵,۳	۲۱,۸	
کهگیلویه و بویراحمد	۱۸,۷	۳۶,۴	۱۸,۱	۱۱,۱	۲۱,۱	
گلستان	۲۳,۷	۳۶,۲	۱۹,۰	۶,۷	۲۱,۴	
گیلان	۳۶,۲	۳۵,۹	۱۳,۳	۵,۹	۲۲,۸	
لرستان	۲۶,۱	۴۲,۲	۹,۶	۵,۱	۲۰,۸	
مازندران	۳۰,۲	۳۸,۹	۱۲,۲	۸,۷	۲۲,۵	

جدول ۲- رشد اقتصادی استان های کشور به قیمت های جاری بدون احتساب ارزش افزوده نفت و گاز طبیعی (۱۳۹۰=۱۰۰) (ادامه)
واحد: درصد

شرح	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	متوسط رشد	روند رشد
مرکزی	۷۹,۶	۲۱,۹	۱۸,۷	-۲,۱	۲۹,۵	
هرمزگان	۳۹,۴	۳۱,۷	۱۱,۳	۴,۵	۲۱,۷	
همدان	۲۶,۵	۳۵,۰	۱۷,۷	۱,۹	۲۰,۳	
یزد	۶۳,۵	۱۵,۲	۱۵,۰	-۰,۹	۲۳,۲	
فرا منطقه ای	۳,۶	۳۱,۵	۴۲,۵	۱۸,۳	۲۴,۰	

۵-۲. سهم بری از اقتصاد کشور

شاخص های جمعیتی و جغرافیایی استان های کشور در کنار شاخص های حساب های منطقه ای اطلاعات مفیدی را از وضعیت استان ها ارائه می دهد در جدول ۲ سهم بری استان ها از جمعیت و جغرافیای کشور با سهم بری اقتصادی این مناطق مقایسه شده است. برای نمایش بهتر اختلاف استان ها، ۳۱ استان کشور در سه گروه طبقه بندی شده اند. در گروه اول استان های برتر از نظر

اختصاص سهم بالاتری از تولید ناخالص داخلی کشور قرار گرفته اند. در گروه دوم سهم بری استان های واقع در این وضعیت بین ۲ تا ۱/۲ درصد بوده است و در گروه آخر، سهم کوچکی از اقتصاد کشور در اختیار استان های واقع در این موقعیت بوده است. تحلیل ها در این بخش براساس این سه موقعیت انجام شده است.

گروه برتر:

استان های تهران، اصفهان، خراسان رضوی، خوزستان، فارس، بوشهر، مازندران، البرز، آذربایجان شرقی و کرمان ده استان برتر از نظر اختصاص سهم بالاتری از محصول ناخالص داخلی کشور بوده اند. این ده استان در مجموع بیش از ۶۰ درصد از جمعیت کشور، ۴۳/۲ درصد از مساحت ایران و بیش از ۷۱ درصد از اقتصاد کشور را در اختیار داشته اند. بزرگترین استان در بین این ده استان، استان کرمان با سهم مساحتی ۱۱/۲۲ درصد و کوچکترین استان، استان های البرز و تهران با سهم کمتر از ۱ درصد از مساحت کشور بوده اند. استان تهران علیرغم سهم اندک مساحتی به دلیل موقعیت جغرافیایی و پایتخت بودن بالاترین سهم جمعیتی در بین ده استان برتر و سایر استان ها داشته است. استان های خراسان رضوی و اصفهان پس از استان تهران سهم قابل توجهی از جمعیت کشور را در خود جای داده اند. مقایسه شاخص سهم جمعیتی با سهم از محصول ناخالص داخلی در این ده استان نشان می دهد که استان تهران، خوزستان و بوشهر سهم بالاتری از تولید کشور را به نسبت سهم جمعیتی در اختیار داشته اند. ۷ استان دیگر در بین ده استان برتر در کشور سهم جمعیتی بالاتری را نسبت به سهم از تولید داشته اند. بررسی شاخص اختلاف سرانه استان از کشور در بین این ده استان نشان می دهد که استان های تهران، بوشهر و البرز درآمد سرانه ی بالاتری از درآمد سرانه کشور در سال ۱۳۹۴ داشته اند. به عبارتی هر نفر درآمد هر نفر در استان تهران ۶۳ درصد بیشتر از درآمد سرانه در کشور، در استان

بوشهر ۲۲۲ درصد و استان البرز ۱۴/۸ درصد بالاتر از درآمد سرانه کشور بوده است.

واقعیت های موجود در کشور نشان می دهد که در مناطق مختلف کشور نابرابری هایی در امر تولید وجود دارد. تولید بیش از ۷۱ درصد محصول ناخالص داخلی کشور در ده استان عنوان شده و سهم کمتر از ۳۰ درصد برای ۲۱ استان دیگر عمق این نابرابری را در کشور نشان می دهد.

جدول ۳- مقایسه شاخص های جمعیتی و جغرافیایی با حساب تولید مناطق و رتبه بندی استان ها در حساب های منطقه ای

واحد: درصد

محصول ناخالص داخلی سال ۱۳۹۴				سهم مساحت*	سهم جمعیتی*	شرح
رتبه بدون نفت	رتبه با نفت	اختلاف سرانه از کشور (بدون نفت)	سهم از تولید کشور			
۱	۱	-۶۳,۲	۲۳,۷۲	۰,۸۴	۱۶,۶۰	تهران
۲	۳	۲,۱	۵,۷۱	۶,۵۷	۶,۴۱	اصفهان
۳	۴	۲۳,۴	۵,۳۶	۷,۳۰	۸,۰۵	خراسان رضوی
۴	۲	۶,۴	۱۴,۳۰	۳,۹۳	۵,۸۹	خوزستان
۵	۵	۱۱,۱	۴,۷۸	۷,۴۰	۶,۰۷	فارس
۶	۶	-۲۲۱,۵	۴,۲۷	۱,۴۰	۱,۴۶	بوشهر
۷	۲۳	۵,۲	۳,۳۸	۱,۴۶	۴,۱۱	مازندران
۸	۸	-۱۴,۸	۳,۳۵	۰,۳۱	۳,۳۹	البرز
۹	۹	۲۳,۹	۳,۲۸	۲,۸۰	۴,۸۹	آذربایجان شرقی
۱۰	۲۷	۱۵,۲	۲,۹۱	۱۱,۲۲	۳,۹۶	کرمان
-	-	-	۷۱,۰۶	۴۳,۲	۶۰,۸	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران - محاسبات گزارش

**اطلاعات این شاخص ها مربوط به نتایج سرشماری عمومی ونفوس ومسکن سال ۱۳۹۵ می باشد.

گروه میانی:

استان های واقع در این گروه جمعاً ۲۴/۷ درصد از جمعیت، ۳۳/۳۳ درصد از مساحت و ۱۷/۵ درصد از محصول ناخالص داخلی کشور را در اختیار داشته اند. استان های گیلان، آذربایجان غربی، مرکزی، هرمزگان، یزد، قزوین، کرمانشاه، همدان، سیستان و بلوچستان و گلستان به ترتیب رتبه در محصول ناخالص

داخلی بدون نفت در این گروه قرار داشته اند. سهم این استان ها از محصول ناخالص داخلی کشور بین ۲/۱۸ تا ۱/۲ درصد قرار داشته است. استان آذربایجان غربی پرجمعیت ترین و استان یزد کم جمعیت ترین استان در گروه بوده اند. از نظر مساحت استان سیستان و بلوچستان بزرگترین و استان گیلان کوچک ترین استان در این گروه بوده اند. سهم هر یک از استان های مرکزی، گیلان، آذربایجان غربی و هرمزگان بیش از ۲ درصد از محصول ناخالص داخلی کشور بوده است.

مقایسه سرانه استان های این گروه نشان می دهد که استان های مرکزی، هرمزگان، یزد و قزوین درآمد سرانه ی بالاتری را نسبت به درآمد سرانه کل کشور داشته اند. درآمد سرانه استان یزد نزدیک به دو برابر کشور بوده است اختلاف درآمد سرانه استان یزد از کشور برابر ۴۷- درصد محاسبه شده است. استان مرکزی با اختلاف ۲۹/۲- درصد و سپس استان قزوین با اختلاف ۲۲/۷- درصد قرار داشته اند. درآمد سرانه استان هرمزگان نیز ۱/۹- درصد با کشور اختلاف داشته است. استان های سیستان و بلوچستان، آذربایجان غربی و گلستان درآمد سرانه پایین تری را نسبت به میزان درآمد سرانه کشور داشته اند. درآمد سرانه استان سیستان و بلوچستان در سال ۱۳۹۴ کمتر از نصف درآمد سرانه کشور بوده است. اختلاف درآمد سرانه این استان از کشور برابر ۵۵/۸ درصد محاسبه شده است. اختلاف درآمد سرانه استان آذربایجان غربی و استان گلستان به ترتیب ۴۱/۶ و ۴۱/۱ درصد از درآمد سرانه کشور بوده است.

جدول ۴- مقایسه شاخص های جمعیتی و جغرافیایی با حساب تولید مناطق و رتبه بندی استان ها در حساب های منطقه ای
واحد: درصد

محصول ناخالص داخلی سال ۱۳۹۴				سهم مساحت*	سهم جمعیتی*	شرح
رتبه بدون نفت	رتبه با نفت	اختلاف سرانه از کشور (بدون نفت)	سهم از تولید کشور			
۱۱	۲۱	۲۱,۳	۲,۱۸	۰,۸۶	۳,۱۷	گیلان
۱۲	۱۳	۴۱,۶	۲,۰۷	۲,۳۰	۴,۰۹	آذربایجان غربی
۱۳	۷	-۲۹,۲	۲,۲۰	۱,۷۹	۱,۷۹	مرکزی
۱۴	۱۱	-۱,۹	۲,۰۷	۴,۳۴	۲,۲۲	هرمزگان
۱۵	۱۹	-۴۷	۱,۷۹	۷,۹۴	۱,۴۲	یزد
۱۶	۱۸	-۲۲,۷	۱,۷۰	۰,۹۶	۱,۵۹	قزوین
۱۷	۱۰	۲۶,۳	۱,۶۳	۱,۵۴	۲,۴۴	کرمانشاه
۱۸	۱۴	۲۹,۹	۱,۳۴	۱,۱۹	۲,۱۷	همدان
۱۹	۲۰	۵۵,۸	۱,۳۲	۱۱,۱۶	۳,۴۷	سیستان و بلوچستان
۲۰	۲۲	۴۱,۱	۱,۲۰	۱,۲۵	۲,۳۴	گلستان
-	-	-	۱۷,۵	۳۳,۳۳	۲۴,۷	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران- محاسبات گزارش

**اطلاعات این شاخص ها مربوط به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ می باشد.

گروه سوم:

این گروه از استان های کشور سهم ناچیزی از اقتصاد کشور را به خود اختصاص داده اند. استان های گروه اول و دوم بیش از ۹۰ درصد محصول ناخالص داخلی کشور را به خود اختصاص داده اند. سهم استان های واقع در این گروه کمتر از ۱۰ درصد و برابر ۹/۹۶ درصد در سال ۱۳۹۴ محاسبه شده است. سهم جمعیتی و مساحتی این استان ها نیز نسبت به دو گروه اول و دوم کمتر بوده است. استان های لرستان، زنجان، قم، اردبیل، کردستان، سمنان، چهارمحال و بختیاری، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، کهگیلویه و بویر احمد و ایلام در گروه طبقه بندی می شوند. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، این استان ها مجموعاً ۱۴/۴۷ درصد از جمعیت و ۲۳/۴۳ درصد از مساحت کل کشور را به خود اختصاص داده اند. در مقابل نقش آفرینی این استان ها در ایجاد محصول ناخالص داخلی برای کشور به ۱۰ درصد هم نمی رسد. در بین استان های واقع در این گروه تنها استان سمنان درآمد سرانه بالاتری را نسبت به کشور داشته است. مابقی استان ها در این گروه درآمد سرانه پایین تراز

سطح کشوری داشته اند.

جدول ۵- مقایسه شاخص های جمعیتی و جغرافیایی با حساب تولید مناطق و رتبه بندی استان ها در حساب های منطقه ای

واحد: درصد

محصول ناخالص داخلی سال ۱۳۹۴						
رتبه بدون نفت	رتبه با نفت	اختلاف سرانه از کشور (بدون نفت)	سهم از تولید کشور	سهم مساحت *	سهم جمعیتی *	شرح
۲۱	۱۲	۴۱,۷	۱,۱۸	۱,۷۴	۲,۲۰	لرستان
۲۲	۲۵	۳,۰	۱,۱۲	۱,۳۴	۱,۳۲	زنجان
۲۳	۱۶	۲۰,۶	۱,۱۲	۰,۷۱	۱,۶۲	قم
۲۴	۲۶	۲۵,۴	۱,۰۴	۱,۰۹	۱,۵۹	اردبیل
۲۵	۲۴	۴۵,۶	۰,۹۴	۱,۷۹	۲,۰۱	کردستان
۲۶	۲۸	-۱۴,۹	۰,۸۷	۵,۹۹	۰,۸۸	سمنان
۲۷	۲۹	۳۱,۴	۰,۷۱	۱,۰۰	۱,۱۹	چهارمحال و بختیاری
۲۸	۳۱	۴۰,۲	۰,۵۷	۱,۷۵	۱,۰۸	خراسان شمالی
۲۹	۳۲	۳۴,۴	۰,۵۵	۵,۸۶	۰,۹۶	خراسان جنوبی
۳۰	۱۷	۳۴,۸	۱,۱۹	۰,۹۵	۰,۸۹	کهگیلویه و بویراحمد
۳۱	۳۰	۲۲,۰	۰,۶۷	۱,۲۴	۰,۷۳	ایلام
-	-	-	۹,۹۶	۲۳,۴۶	۱۴,۴۷	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران- محاسبات گزارش

*اطلاعات این شاخص ها مربوط به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ می باشد.

۶. بررسی بخش های اقتصادی مناطق

در این بخش نیز اطلاعات استان ها براساس سه گروه طبقه بندی شده است. استان های واقع در گروه اول سهم بالاتری را در ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی کشور داشته اند. استان های واقع در گروه دوم و سوم نیز براساس سهم از ایجاد ارزش افزوده بخش کشاورزی در کشور مرتب شده اند.

۱-۶. کشاورزی

در متون اقتصادی مراحل مختلف توسعه به سه مرحله کشاورزی، صنعتی و خدمات تقسیم بندی می شود. در مرحله آغاز توسعه بخش کشاورزی نقش پررنگ تری در اقتصاد مناطق داشته و سپس کم کم جای خود را به بخش صنعت داده و نقش بخش کشاورزی به نسبت بخش صنعت کم تر می شود. در مرحله نهایی توسعه بخش صنعت نیز جای خود را به بخش خدمات خواهد

داد. در بررسی های منطقه ای بررسی سهم نقش سه بخش عمده ی اقتصادی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. بخش کشاورزی به عنوان پایه و اساس توسعه در بین سایر بخش ها اهمیت قابل توجهی دارد.

گروه اول:

در طبقه بندی استان های کشور در بخش کشاورزی استان های فارس، مازندران، کرمان، خراسان رضوی، خوزستان، اصفهان، تهران، آذربایجان های غربی و شرقی و استان همدان در مجموع بیش از نیمی از ارزش افزوده بخش کشاورزی در کشور را در سال ۱۳۹۴ تولید کرده اند. استان های فارس، مازندران و کرمان سهم قابل توجهی را در ایجاد ارزش افزوده بخش کشاورزی در کشور داشته اند. سهم استان های واقع در این گروه از ارزش افزوده بخش کشاورزی در کشور بین ۸/۶ تا ۳/۶ درصد قرار داشته است.

به غیر از استان های اصفهان و تهران سهم بخش کشاورزی در اقتصاد منطقه به نسبت سهم این بخش از اقتصاد کشور بالاتر بوده است. بخش کشاورزی در استان همدان با اختصاص ۲۴/۳ درصد سهم از محصول ناخالص داخلی استان بیشترین و بخش کشاورزی استان تهران با اختصاص ۱/۷ درصد سهم از محصول ناخالص داخلی این استان کمترین مشارکت را در اقتصاد این استان ها داشته است.

به منظور شناخت و تحلیل دقیق از فعالیت های پایه ای استان ها، ضریب مزیت نسبی که از نسبت مشارکت بخش در اقتصاد منطقه به میزان سهم آن بخش در سطح کشوری بدست می آید برای بخش های مختلف اقتصادی محاسبه شده است. شناخت فعالیت های پیشرو به منظور افزایش تولید و اشتغال در کشور از نظر برنامه ریزی و سیاستگذاری از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در بین استان های گروه اول استان های تهران و اصفهان در بخش کشاورزی مزیت نسبی لازم را کسب نکرده اند. استان های همدان (۲/۳)، مازندران (۲/۱) و کرمان (۲) بالاترین

مقدار شاخص مزیت نسبی را در بین استان های گروه اول داشته اند. بهره وری نیروی کار که از تولید ارزش افزوده در بخش به تعداد شاغلان بخش بدست می آید برای بخش کشاورزی استان های گروه اول محاسبه و نتایج در جدول ۵ ارائه شده است. بالاترین میزان بهره وری نیروی کار در بین استان های گروه اول، استان تهران با بهره وری نیروی کار ۹۳۵/۸ میلیون ریال و سپس استان مازندران با ۴۱۳ میلیون ریال بالاترین و استان های آذربایجان غربی و خراسان رضوی کمترین بهره وری نیروی کار در بین استان های مورد بررسی در این گروه را داشته اند.

یکی دیگر از شاخص های مورد بررسی در این بخش سنجش تفاوت بهره وری نیروی کار بخش کشاورزی با بهره وری نیروی کار در سطح کشور بوده است. بهره وری نیروی کار در استان های آذربایجان غربی، خراسان رضوی، آذربایجان شرقی و خوزستان به ترتیب بیشترین اختلاف کمتر از میزان بهره وری نیروی کار در کشور بوده است. بهره وری نیروی کار در استان تهران و سپس مازندران در بخش کشاورزی نسبت به بهره وری نیروی کار کشور با اختلاف بالای بیشتر بوده است.

جدول ۶- گزیده شاخص های بخش کشاورزی در استان های واقع در گروه اول -

سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیون ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی (درصد)	سهم از ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور (درصد)	سهم از محصول ناخالص داخلی استان (درصد)	شرح
۱	۶۹,۸	۳۳۷,۵	۱,۶	۸,۶	۱۶,۳	فارس
۲	۱۴۵,۳	۴۱۳	۲,۱	۷,۶	۲۱,۵	مازندران
۳	۲۲,۱	۲۸۹,۸	۲,۰	۷,۲	۲۱,۲	کرمان
۴	-۱۰۵,۱	۱۶۲,۶	۱,۱	۶,۸	۱۱,۸	خراسان رضوی
۵	-۲۲,۶	۲۴۵,۱	۱,۰	۵,۹	۱۰,۹	خوزستان
۶	۱۳,۸	۲۸۱,۵	۰,۷	۴,۳	۶,۸	اصفهان
۷	۶۶۸,۲	۹۳۵,۸	۰,۲	۴,۳	۱,۷	تهران
۸	-۱۱۹,۳	۱۴۸,۴	۱,۸	۴,۲	۱۹,۲	آذربایجان غربی
۹	-۸۷	۱۸۰,۷	۱,۱	۴	۱۱	آذربایجان شرقی
۱۰	۲۱,۳	۲۸۸,۹	۲,۳	۳,۶	۲۴,۳	همدان
-	-	-	-	۵۶,۵	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران - محاسبات گزارش

گروه دوم:

گروه دوم از استان های مورد بررسی جمعاً ۲۷/۱ درصد از ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور را در سال ۱۳۹۴ ایجاد کرده اند. سهم هریک از استان های واقع در این گروه بین ۳/۱ تا ۲/۳ درصد بوده است. بخش کشاورزی بین از ۱۰ درصد از محصول ناخالص داخلی این استان را در اختیار داشته است. و نسبت به سهم بخش کشاورزی در کشور سهم استان های واقع در این گروه بیشتر بوده است. شاخص مزیت نسبی برای استان های واقع در این گروه نیز بالاتر از واحد بوده و تمامی استان های این گروه مزیت نسبی لازم را در بخش کشاورزی کسب کرده اند. استان اردبیل با مزیت نسبی ۲/۳ بیشترین و استان مرکزی با مزیت نسبی ۱ کمترین مقدار شاخص را در بین این استان ها داشته اند.

در شاخص بهره وری نیروی کار استان یزد با ۹۸۰/۵ میلیون ریال بهره وری در بخش کشاورزی بیشترین مقدار این شاخص را به خود اختصاص داده است. مقدار بهره وری نیروی کار در استان یزد از بهره وری نیروی کار استان تهران در گروه اول نیز بالاتر

بوده است. استان گیلان با بهره وری ۱۶۴ میلیون ریال کمترین مقدار شاخص را به خود اختصاص داده است. در بین استان های مورد بررسی بهره وری نیروی کار در ۵ استان مورد بررسی کمتر از مقدار بهره وری نیروی کار در بخش کشاورزی کشور قرار داشته است. استان گیلان بیشترین اختلاف و استان لرستان کمترین اختلاف را در این شاخص با کشور داشته اند.

جدول ۷- گزیده شاخص های بخش کشاورزی در استان های واقع در گروه دوم -

سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیون ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی	سهم از ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور	سهم از محصول ناخالص داخلی استان	شرح
۱۱	-۱۰۳,۷	۱۶۴	۱,۳	۳,۱	۱۳,۴	گیلان
۱۲	۸۱,۵	۳۴۹,۲	۲,۱	۳	۲۱,۷	سیستان و بلوچستان
۱۳	۱۰۱,۳	۳۶۹	۱,۴	۳	۱۴,۱	هرمزگان
۱۴	-۴۹,۹	۲۱۷,۸	۲,۳	۲,۸	۲۴	اردبیل
۱۵	-۵۹,۷	۲۰۸	۱,۵	۲,۷	۱۶	کرمانشاه
۱۶	-۶۱,۶	۲۰۶,۱	۲,۰	۲,۷	۲۱,۱	گلستان
۱۷	-۱۲,۹	۲۵۴,۸	۲,۱	۲,۶	۲۱,۴	لرستان
۱۸	۱۱۱,۲	۳۷۸,۹	۱,۲	۲,۵	۱۲,۹	قزوین
۱۹	۱۰,۹	۳۷۶,۷	۱,۰	۲,۴	۱۰,۱	مرکزی
۲۰	۷۱۲,۸	۹۸۰,۵	۱,۱	۲,۳	۱۱,۴	یزد
-	-	-	-	۲۷,۱	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران- محاسبات گزارش

گروه سوم:

استان های واقع در گروه سوم در مجموعاً ۱۱ استان را در بر می گیرد. دامنه سهم بین ۲/۲ تا ۰/۸ درصد از ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور را در اختیار داشته اند. استان زنجان در ایجاد ارزش افزوده بخش کشاورزی در کشور در این گروه پس از استان البرز طبقه بندی شده است. سهم استان زنجان در ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی کشور بیش تر از ۲ درصد بوده و در مقایسه با دیگر شاخص های اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و جغرافیایی اختصاص این سهم برای استان قابل توجه می باشد. استان های البرز، زنجان، کردستان، بوشهر، چهارمحال و بختیاری، سمنان، خراسان شمالی، خراسان جنوبی، ایلام، کهگیلویه و بویر احمد

و قم در سال ۱۳۹۴ جمعاً ۱۶/۱ درصد از ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور را تولید کرده اند. سهم بخش کشاورزی از اقتصاد مناطق در سال ۱۳۹۴ بین ۲۲/۹ تا ۲/۹ درصد قرار داشته است.

۳ استان از بین ۱۱ استان در ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی مزیت نسبی لازم را نداشته اند. استان های بوشهر (۰/۳)، البرز (۰/۶) و قم (۰/۷) در ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی به نسبت کشور مزیت نسبی لازم را کسب نکرده اند.

شاخص بهره وری نیروی کار در بخش کشاورزی در استان البرز با ۱۲۸۷/۳ میلیون ریال در حداکثر قرار داشته است. استان خراسان شمالی با ۱۴۴/۶ میلیون ریال حداقل بهره وری نیروی کار را در بین استان های واقع در این گروه به خود اختصاص داده است. بهره وری نیروی کار در بخش کشاورزی ۴ استان به ترتیب حداکثر اختلاف پایین تر از بهره وری نیروی کار بخش کشاورزی کشور بوده است. در استان های خراسان شمالی، جنوبی، کردستان و زنجان بهره وری نیروی کار نسبت به سطح کشوری این شاخص کمتر بوده است.

جدول ۸- گزیده شاخص های بخش کشاورزی در استان های واقع در گروه سوم -
سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیو ن ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی	سهم از ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور	سهم از محصول ناخالص داخلی استان	شرح
۲۱	۱۰۱۹,۶	۱۲۸۷,۳	۰,۶	۲,۲	۶,۵	البرز
۲۲	-۵۶,۸	۲۱۰,۹	۱,۸	۲,۱	۱۸,۳	زنجان
۲۳	-۶۹,۱	۱۹۸,۶	۱,۹	۲	۲۰,۱	کردستان
۲۴	۲۱۰,۹	۴۷۸,۶	۰,۳	۱,۷	۲,۹	بوشهر
۲۵	۱۰۴,۴	۳۷۲,۱	۲,۱	۱,۵	۲۲,۳	چهارمحال و بختیاری
۲۶	۲۹۴,۳	۵۶۲	۱,۵	۱,۴	۱۵,۴	سمنان
۲۷	-۱۲۳,۱	۱۴۴,۶	۲,۱	۱,۳	۲۲,۲	خراسان شمالی
۲۸	-۸۰,۵	۱۸۷,۲	۲,۲	۱,۲	۲۲,۹	خراسان جنوبی
۲۹	۳۸,۳	۳۰۶	۱,۷	۱	۱۷,۲	ایلام
۳۰	۰,۵	۲۶۸,۲	۱,۸	۰,۹	۱۸,۵	کهگیلویه و بویراحمد
۳۱	۴۹۳,۱	۷۶۰,۷	۰,۷	۰,۸	۷,۴	قم
-	-	-	-	۱۶,۱	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران- محاسبات گزارش

۶-۲. صنعت

نابرابری های منطقه ای در بخش صنعت و معدن بیشتر از بخش کشاورزی خود را نشان داده است. در این بخش از گزارش نیز استان های کشور براساس سهم بری از ارزش افزوده بخش صنعت در کشور به سه گروه طبقه بندی شده اند.

گروه اول:

ده استان طبقه بندی شده در این گروه بیش از ۷۵ درصد از ارزش افزوده حاصله در بخش صنعت و معدن کشور را در سال ۱۳۹۴ در اختیار داشته اند. استان های تهران و بوشهر بیش از ۳۰ درصد از این سهم را به خود اختصاص داده اند. استان های اصفهان، فارس، آذربایجان شرقی، خراسان رضوی، کرمان، مرکزی و البرز دیگر استان های واقع در گروه اول می باشند. اختلاف سهم استان

های داخل گروه نیز نسبت به یکدیگر بالاست ولی در رتبه بندی استان های کشور در سهم بری از ایجاد ارزش افزوده بخش صنعت و معدن کشور در این گروه طبقه بندی شده اند. دامنه مشارکت استان های واقع در گروه اول در ایجاد ارزش افزوده در بخش صنعت و معدن در کشور بین عدد $\frac{3}{4}$ تا $\frac{18}{6}$ درصد قرار داشته است. بخش صنعت و معدن در استان بوشهر با اختصاص ۸۵ درصد حداکثر سهم و در استان های خراسان رضوی ($\frac{25}{8}$ درصد) و تهران ($\frac{25}{9}$ درصد) حداقل سهم از مجموع ارزش افزوده بخش های اقتصادی این استان ها را در مقایسه با سایر استان ها در این گروه به خود اختصاص داده اند.

در شاخص مزیت نسبی تنها سه استان خراسان رضوی، اصفهان و تهران مزیت نسبی بالاتراز واحد را کسب کرده اند. مزیت نسبی در استان های فارس و آذربایجان شرقی برابر واحد بوده و بدون مزیت بوده اند. استان های کرمان، مرکزی، البرز، بوشهر و خوزستان در ایجاد ارزش افزوده بخش صنعت و معدن مزیت نسبی لازم را کسب نکرده اند. مزیت نسبی این استان ها بین $\frac{0}{6}$ تا $\frac{0}{7}$ قرار داشته است.

در شاخص بهره وری نیروی کار در بخش صنعت که همانند بخش کشاورزی از نسبت ارزش افزوده حاصل شده در بخش صنعت و معدن بدون احتساب نفت به تعداد شاغلان بخش صنعت و معدن بدست می آید استان کرمان با مقدار شاخص $\frac{8175}{5}$ میلیون ریال حداکثر و استان البرز با $\frac{183}{1}$ میلیون ریال حداقل مقدار شاخص را به خود اختصاص داده اند. در سال ۱۳۹۴، به غیر استان کرمان در سایر استان های این گروه بهره وری نیروی کار در بخش صنعت و معدن نسبت به سطح کشوری این شاخص کمتر بوده است.

جدول ۹- گزیده شاخص های بخش صنعت و معدن در استان های واقع در گروه اول - سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیون ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی	سهم از ارزش افزوده بخش صنعت کشور	سهم از محصول ناخالص داخلی استان	شرح
۱	-۱۴۸,۴	۵۲۵,۲	۱,۲	۱۸,۶	۲۵,۹	تهران
۲	-۳۰۲,۵	۳۷۱,۱	۰,۶	۱۴,۳	۸۵,۰	بوشهر
۳	-۴۲۶,۹	۲۴۶,۷	۰,۶	۸,۸	۵۶,۴	خوزستان
۴	-۳۹۱,۹	۲۸۱,۷	۱,۲	۷,۶	۴۲,۰	اصفهان
۵	-۲۳۷,۴	۴۳۶,۲	۱,۰	۵,۸	۳۷,۸	فارس
۶	-۲۵۲,۹	۴۲۰,۷	۱,۰	۴,۶	۴۴,۵	آذربایجان شرقی
۷	-۶۵,۶	۶۰۸,۰	۲,۳	۴,۳	۲۵,۸	خراسان رضوی
۸	۷۵۰۱,۹	۸۱۷۵,۵	۰,۷	۴,۰	۴۰,۷	کرمان
۹	-۱۳۸,۱	۵۳۵,۵	۰,۷	۳,۸	۵۶,۵	مرکزی
۱۰	-۴۹۰,۵	۱۸۳,۱	۰,۷	۳,۴	۳۴,۸	البرز
-	-	-	-	۷۵,۲	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران - محاسبات گزارش

گروه دوم:

در سال ۱۳۹۴، برابر ۱۸/۵ درصد از ارزش افزوده ایجاد شده در بخش صنعت و معدن کشور توسط استان های واقع در گروه دوم ایجاد شده است. حداکثر مشارکت در بین استان های این گروه به استان قزوین با ۲/۹ درصد و حداقل آن به استان کرمان با ۱ درصد سهم اختصاص داشته است. اختلاف سهم گروه دوم و اول مشخص می کند که بخش عمده ای از ارزش افزوده بخش صنعت و معدن در کشور به واسطه ی صنایع مستقر در استان های گروه اول حاصل شده است. استان های واقع در این گروه نیز سهم قابل توجهی را در بخش صنعت و معدن کشور ایفا کرده اند ولی مجموع سهم این ۱۰ استان از سهم استان تهران به تنهایی ۰/۱ واحد درصد نیز کمتر بوده است. سهم بخش صنعت و معدن از محصول ناخالص داخلی هر استان نیز بین بازه ۲۱/۷ تا ۵۲/۶ درصد قرار داشته است که حداکثر سهم به استان قزوین و حداقل آن نیز به استان آذربایجان غربی اختصاص داشته است.

بررسی شاخص مزیت نسبی در استان های واقع در این گروه نشان می دهد

که به ترتیب در چهار استان یزد (۱/۶)، زنجان (۱/۵)، مازندران (۱/۱) و قم (۱/۱) بخش صنعت و معدن توانسته مزیت نسبی لازم را کسب کند. در استان های گیلان و کرمانشاه نیز عدد شاخص برابر ۱ بوده است. سایر استان های گروه در سال ۱۳۹۴ نتوانسته اند مزیت نسبی لازم را در بخش صنعت و معدن کسب کنند. در استان قزوین علیرغم اختصاص سهم قابل توجهی از ارزش افزوده بخش صنعت و معدن کشور نیز شاخص مزیت نسبی زیر واحد و برابر ۰/۷ بوده است.

بررسی شاخص بهره وری نیروی کار در استان های مورد بررسی نشان می دهد که استان مازندران با مقدار شاخص ۸۸۲/۱ میلیون ریال و سپس استان قم با ۸۵۳ میلیون ریال حداکثر بهره وری نیروی کار را در سال ۱۳۹۴ به خود اختصاص داده اند. کمترین مقدار شاخص بهره وری نیز به ترتیب به استان های کرمانشاه و قزوین اختصاص داشته است. در شاخص اختلاف بهره وری نیروی کار استان ها نسبت به بهره وری نیروی کار بخش صنعت و معدن در کشور به غیر از استان مازندران و قم سایر استان ها بهره وری پایین تری را نسبت به بهره وری نیروی کار در بخش صنعت و معدن کشور داشته اند.

جدول ۱۰- گزیده شاخص های بخش صنعت و معدن در استان های واقع در گروه

دوم-سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیون ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی	سهم از ارزش افزوده بخش صنعت کشور	سهم از محصول ناخالص داخلی استان	شرح
۱۱	-۴۳۱,۴	۲۴۲,۲	۰,۷	۲,۹	۵۲,۶	قزوین
۱۲	-۴۰۲,۳	۲۷۱,۳	۰,۸	۲,۸	۴۵,۵	هرمزگان
۱۳	-۳۵۱,۵	۳۲۲,۱	۱,۶	۲,۵	۴۳,۱	یزد
۱۴	۲۰۸,۵	۸۸۲,۱	۱,۱	۲,۴	۲۳,۴	مازندران
۱۵	-۱۸۳,۶	۴۹۰,۰	۱,۰	۱,۷	۲۵,۹	گیلان
۱۶	-۸۵,۸	۵۸۷,۸	۰,۵	۱,۴	۲۱,۷	آذربایجان غربی
۱۷	-۵۰۰	۱۷۳,۶	۱,۰	۱,۳	۲۶,۸	کرمانشاه
۱۸	-۱۵۷	۵۱۶,۶	۱,۵	۱,۳	۳۹,۱	زنجان
۱۹	۱۷۹,۴	۸۵۳,۰	۱,۱	۱,۲	۳۸,۲	قم
۲۰	-۳۴۰,۱	۳۳۳,۵	۰,۴	۱,۰	۳۶,۶	سمنان
-	-	-	-	۱۸,۵	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران - محاسبات گزارش

گروه سوم:

حداقل مشارکت در ارزش افزوده بخش صنعت و معدن در کشور به ۱۱ استان واقع در گروه سوم اختصاص داشته است. مجموع سهم این استان ها از ارزش افزوده بخش صنعت و معدن کشور در سال ۱۳۹۴ برابر ۶/۴ درصد محاسبه شده است. دامنه سهم استان های این گروه بین ۰/۸ تا ۰/۳ درصد قرار داشته است. به عبارتی هیچ یک از استان های این گروه نتوانسته اند یک واحد درصد ارزش افزوده بخش صنعت و معدن در کشور را نیز ایجاد نمایند. این استان ها نه تنها سهم ناچیزی در ایجاد ارزش افزوده بخش در کشور داشته اند بلکه اقتصاد خود استان نیز بخش صنعت و معدن سهم کمتری را در اختیار داشته است. بخش صنعت و معدن در استان ایلام با ۳۸ درصد حداکثر و در استان کردستان ۱۵/۷ درصد حداقل سهم را از محصول ناخالص داخلی این استان ها به خود اختصاص داده است.

در شاخص مزیت نسبی، چهار استان چهارمحال بختیاری (۱/۶)، کردستان (۱/۳)، کهگیلویه و بویر احمد (۱/۲) و همدان (۱/۱) توانسته اند مزیت نسبی لازم را بدست آورند. سایر استان های این گروه مقدار شاخص زیر واحد بوده و نتوانسته اند مزیت نسبی لازم را در بخش صنعت و معدن بدست آورند.

در بین استان های مورد بررسی شاخص بهره وری نیروی کار در استان کردستان با ۸۴۵/۳ میلیون ریال بیشترین و استان همدان با ۱۵۰/۴ میلیون ریال کمترین مقدار را داشته اند. به غیر از استان های کردستان، خراسان جنوبی و گلستان بهره وری نیروی کار در سایر استان های واقع در گروه سوم کمتر از میزان بهره وری نیروی کار در کشور بوده است.

جدول ۱۱- گزیده شاخص های بخش صنعت و معدن در استان های واقع در گروه

سوم - سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیون ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی	سهم از ارزش افزوده بخش صنعت کشور	سهم از محصول ناخالص داخلی استان	شرح
۲۱	-۵۲۳,۲	۱۵۰,۴	۱,۱	۰,۸	۱۸,۶	همدان
۲۲	۴۷,۸	۷۲۱,۴	۰,۷	۰,۸	۲۰,۶	گلستان
۲۳	-۲۴۱,۲	۴۳۲,۴	۰,۶	۰,۷	۲۰,۹	اردبیل
۲۴	-۴۴۷,۳	۲۲۶,۳	۰,۶	۰,۷	۱۷,۳	سیستان و بلوچستان
۲۵	-۴۴۵,۸	۲۲۷,۸	۰,۷	۰,۶	۳۸,۰	ایلام
۲۶	-۳۳۹,۹	۳۳۳,۷	۰,۵	۰,۶	۱۶,۵	لرستان
۲۷	-۵۲۰,۳	۱۵۳,۳	۰,۶	۰,۵	۲۹,۶	خراسان شمالی
۲۸	-۳۵۵,۳	۳۱۸,۳	۱,۶	۰,۵	۲۴,۳	چهارمحال و بختیاری
۲۹	۱۷۱,۷	۸۴۵,۳	۱,۳	۰,۵	۱۵,۷	کردستان
۳۰	۳۷,۰	۷۱۰,۶	۰,۵	۰,۴	۲۵,۶	خراسان جنوبی
۳۱	-۴۶۰,۴	۲۱۳,۲	۱,۲	۰,۳	۲۱,۹	کهگیلویه و بویراحمد
-	-	-	-	۶,۴	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران - محاسبات گزارش

۳-۶. خدمات

نابرابری استان ها در بخش خدمات نیز همانند بخش صنعت و معدن در بین استان های کشور در شاخص مشارکت در ایجاد ارزش افزوده در بخش خدمات مشهود است. در گروه بندی استان ها گروه اول بیش از ۷۰ درصد و گروه دوم نزدیک به ۲۰ درصد از ارزش افزوده بخش خدمات در کشور را در اختیار داشته است. سهم گروه سوم از ارزش افزوده بخش خدمات زیر ۱۰ درصد بوده است. که در ادامه شاخص های مورد بررسی در بخش خدمات به تفکیک سه گروه مورد نظر بررسی شده است.

گروه اول:

در سال ۱۳۹۴، بیش از یک سوم از ارزش افزوده بخش خدمات تنها در استان تهران تولید شده است. مجموع سهم استان های واقع در گروه اول در ایجاد ارزش

افزوده در بخش خدمات کشور برابر ۷۳/۱ درصد محاسبه شده است. که همانطور که عنوان شد نزدیک به ۵۰ درصد از سهم این استان ها به استان تهران با ۳۴/۷ درصد مشارکت در ایجاد ارزش افزوده بخش خدمات در کشور اختصاص داشته است. بررسی میزان مشارکت بخش خدمات در محصول ناخالص داخلی هر استان نشان می دهد که به غیر از استان خوزستان (۴۹/۸ درصد) سهم بخش خدمات از محصول ناخالص داخلی استان های مورد بررسی بیش از ۵۰ درصد بوده است. بیشترین سهم در بین استان های مورد بررسی به استان تهران با ۷۶/۴ درصد سهم از محصول ناخالص داخلی این استان اختصاص داشته است.

استان های تهران (۱/۳)، اصفهان (۱/۱) و خراسان رضوی (۱/۱) تنها استان های دارای مزیت نسبی در بین استان های مورد بررسی بوده اند. مقدار شاخص مزیت نسبی در استان های دیگر برابر واحد و یا نزدیک به واحد بوده است.

شاخص بهره وری نیروی کار در استان تهران با ۸۵۷/۷ میلیون ریال در حداکثر مقدار و در استان آذربایجان غربی با ۳۶۷/۶ میلیون ریال در حداقل مقدار نسبت به سایر استان های این گروه قرار داشته است.

بهره وری نیروی کار در استان های آذربایجان شرقی، البرز و آذربایجان غربی نسبت به مقدار شاخص بهره وری نیروی کار در بخش خدمات در کشور کمتر بوده است. سایر استان ها بهره وری بالاتری از کشور داشته اند.

جدول ۱۲- گزیده شاخص های بخش خدمات در استان های واقع در گروه اول -

سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیون ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی	سهم از ارزش افزوده بخش خدمات کشور	سهم از محصول ناخالص داخلی استان	شرح
۱	۳۳۵,۴	۸۵۷,۷	۱,۳	۳۴,۷	۷۶,۴	تهران
۲	۱۸۲,۳	۶۱۸,۳	۱,۱	۶,۷	۶۳,۵	اصفهان
۳	۶۴,۲	۴۸۵,۱	۱,۱	۶,۷	۶۴,۸	خراسان رضوی
۴	۵۹,۷	۴۲۶,۶	۰,۹	۴,۸	۵۲,۳	فارس
۵	۴۲,۶	۴۳۴,۵	۰,۸	۴,۶	۴۹,۸	خوزستان
۶	۳۵,۷	۴۶۶,۲	۱,۰	۳,۸	۵۷,۵	مازندران
۷	-۳۹,۷	۵۷۸,۶	۰,۹	۳,۵	۵۴,۶	البرز
۸	-۱۲۹,۲	۴۳۰,۷	۰,۹	۳,۲	۵۱,۵	آذربایجان شرقی
۹	۳۵,۲	۴۱۶,۹	۱,۰	۲,۶	۶۰,۹	گیلان
۱۰	-۶۳,۱	۳۶۷,۶	۱,۰	۲,۵	۶۱,۴	آذربایجان غربی
-	-	-	-	۷۳,۱	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران - محاسبات گزارش

گروه دوم:

میزان مشارکت استان های گروه دوم در ایجاد ارزش افزوده در بخش خدمات کشور در سال ۱۳۹۴ برابر ۱۷/۳ درصد محاسبه شده است. دامنه مشارکت استان های این گروه در ایجاد ارزش افزوده در بخش خدمات کشور بین ۱/۴ تا ۲/۳ درصد قرار داشته است. بخش خدمات به غیر از استان بوشهر در سایر استان های این گروه بیش از ۴۰ درصد از محصول ناخالص داخلی این استان ها را در اختیار داشته است. سهم بخش خدمات در محصول ناخالص داخلی استان لرستان با ۶۵/۵ درصد از محصول ناخالص داخلی این استان در حداکثر قرار داشته است.

بررسی شاخص مزیت نسبی در بین استان های این گروه نشان می دهد که به غیر از استان های مازندران و لرستان با مقدار شاخص ۱/۱ سایر استان های این گروه نتوانسته اند مزیت نسبی لازم را بدست آورند. مقدار شاخص مزیت نسبی در استان های کرمانشاه، سیستان و بلوچستان، همدان و گلستان برابر واحد و دیگر استان زیر یک واحد بوده است. به عبارتی استان های مذکور در سال ۱۳۹۴ تنها قادر به تامین نیاز خدماتی منطقه بوده اند و استان های که مزیت نسبی زیر یک

واحد داشته اند حتی درتامین نیاز خدماتی خود نیز ناتوان بوده اند. مقدار شاخص بهره وری نیروی کار در بین استان های مورد بررسی نشان می دهد که استان یزد با بهره وری ۷۵۳/۴ میلیون ریال بیشترین بهره وری نیروی کار را نسبت به سایر استان ها داشته است. استان گلستان نیز با ۳۸۱/۷ میلیون ریال بهره وری حداقل مقدار شاخص را در بین استان های مورد بررسی در اختیار داشته است. استان سیستان و بلوچستان با اختلاف ۲۲۲/۷- میلیون ریال بیشترین اختلاف را با مقدار شاخص در کشور داشته است. استان های لرستان، هرمزگان و گلستان نیز پس از استان سیستان و بلوچستان بهره وری پایین تری را نسبت به کشور داشته اند.

جدول ۱۳-گزیده شاخص های بخش خدمات در استان های واقع در گروه دوم-

سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیون ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی	سهم از ارزش افزوده بخش خدمات کشور	سهم از محصول ناخالص داخلی استان	شرح
۱۱	۱۳۲,۱	۴۷۱,۰	۰,۷	۲,۳	۴۱,۴	کرمان
۱۲	-۳۳	۶۰۵,۰	۱,۰	۲,۲	۵۷,۵	هرمزگان
۱۳	۹,۲	۴۸۰,۳	۱,۱	۲,۰	۶۳,۷	کرمانشاه
۱۴	۱۷۱,۸	۶۳۸,۰	۰,۸	۱,۸	۴۴,۶	مرکزی
۱۵	۳۲۳,۱	۷۵۳,۴	۰,۸	۱,۷	۴۹,۶	یزد
۱۶	-۲۲۲,۷	۳۶۶,۹	۱,۰	۱,۶	۶۱,۷	سیستان و بلوچستان
۱۷	-۱۷۴,۷	۴۳۰,۳	۱,۰	۱,۵	۵۹,۱	همدان
۱۸	۱۳,۶	۴۳۰,۵	۱,۱	۱,۴	۶۵,۵	لرستان
۱۹	۷۷,۹	۵۲۲,۳	۰,۳	۱,۴	۱۷,۵	بوشهر
۲۰	-۳۰,۸	۳۸۱,۷	۱,۰	۱,۴	۵۸,۳	گلستان
-	-	-	-	۱۷,۳	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران - محاسبات گزارش

گروه سوم:

استان های واقع در گروه سوم که شامل ۱۱ استان می شود در سال ۱۳۹۴ در مجموع ۹/۶ درصد از ارزش افزوده بخش خدمات در کشور را در اختیار داشته اند. استان های قزوین، قم، کردستان و اردبیل بالای ۱ درصد و سایر استان ها زیر یک

از ارزش افزوده ی بخش خدمات در کشور را به خوداختصاص داده اند. بخش خدمات بین ۳۸ تا ۶۰ درصد از محصول ناخالص داخلی استان های موردبررسی در گروه سوم را در اختیار داشته است.

تمامی استان های این گروه به غیر از استان کردستان در ارزش افزوده بخش خدمات فاقد مزیت نسبی لازم بوده اند. مزیت نسبی استان کردستان نیز برابر ۱/۱ بوده است. در استان های قم و کهگیلویه و بویر احمد نیز مقدار شاخص برابر ۱ بوده است.

حداقل و حداکثر شاخص بهره وری نیروی کار در استان های مورد بررسی برابر ۳۳۸/۹ میلیون ریال تا ۵۹۸/۵ میلیون ریال قرار داشته است. حداقل بهره وری به استان کردستان و حداکثر آن به استان سمنان اختصاص داشته است. به غیر از استان های قزوین، اردبیل، زنجان و سمنان بهره وری نیروی کار در سایر استان های این گروه کمتر از مقدار کشوری این شاخص قرار داشته است. بالاترین اختلاف شاخص به استان چهارمحال بختیاری اختصاص داشته است. بهره وری نیروی کار در این استان به میزان ۴۲۶/۸ میلیون ریال کمتر از بهره وری نیروی کار بخش خدمات در کشور بوده است.

جدول ۱۴-گزیده شاخص های بخش خدمات در استان های واقع در گروه سوم-

سال ۱۳۹۴

رتبه	اختلاف بهره وری نیروی کار از کشور (میلیون ریال)	بهره وری نیروی کار (میلیون ریال)	مزیت نسبی	سهم از ارزش افزوده بخش خدمات کشور	سهم از محصول ناخالص داخلی استان	شرح
۲۱	۶۸,۰	۴۹۴,۵	۰,۷	۱,۳	۳۸,۹	قزوین
۲۲	-۵۹,۴	۴۳۵,۲	۱,۰	۱,۲	۵۷,۷	قم
۲۳	-۹۶,۲	۳۳۸,۹	۱,۱	۱,۲	۶۶,۷	کردستان
۲۴	۶۸,۴	۴۳۶,۰	۰,۹	۱,۱	۵۵,۹	اردبیل
۲۵	۸۳,۳	۵۱۷,۹	۰,۷	۰,۹	۴۲,۰	زنجان
۲۶	۷۱,۷	۵۸۹,۵	۰,۹	۰,۹	۵۱,۶	سمنان
۲۷	-۴۲۶,۸	۴۳۰,۹	۰,۹	۰,۷	۵۱,۹	چهارمحال و بختیاری
۲۸	-۶۷,۸	۴۱۲,۵	۱,۰	۰,۶	۶۰,۸	کهگیلویه و بویراحمد
۲۹	-۱۰	۴۲۰,۹	۰,۹	۰,۶	۵۲,۳	خراسان جنوبی
۳۰	-۹۳,۲	۳۹۱,۹	۰,۹	۰,۶	۵۰,۵	خراسان شمالی
۳۱	-۱۳۴,۱	۴۴۴,۵	۰,۹	۰,۵	۵۲,۰	ایلام
-	-	-	-	۹,۶	-	جمع

ماخذ: حساب های منطقه ای مرکز آمار ایران- محاسبات گزارش

۷. جمع بندی: بررسی موقعیت استان های کشور در شاخص های حساب

های منطقه ای

بررسی شاخص های عمده ی اقتصادی در بین استان های کشور نشان می دهد که شش استان در ۴ شاخص بررسی شده در سال ۱۳۹۴ در گروه اول طبقه بندی شده اند. استان های تهران، آذربایجان شرقی، خراسان رضوی، خوزستان، اصفهان و فارس استان های مهم کشور در ایجاد ارزش افزوده کل و ارزش افزوده در بخش های عمده ی اقتصادی بوده اند. استان های واقع در گروه اول همانطور که در چهار شاخص بررسی شده نشان داده شد بیش از ۷۰ درصد از تولید ارزش افزوده در کشور را بر عهده داشته اند. اگر سهم ۴ استان واقع در گروه اول در تک تک این شاخص ها را کنار بگذاریم می توان ادعا کرد که بیش از نیمی از تولید کشور به واسطه فعالیت های اقتصادی مستقر در این شش استان حاصل

شده است. سهم استان تهران به تنهایی تقریباً برابر و یا بیشتر از ارزش افزوده ایجاد شده در مجموع استان های واقع در گروه دوم بوده است. استان های کرمان، مازندران، البرز نیز در سه شاخص توانسته اند در گروه اول طبقه بندی شوند و تنها در یک شاخص گروه بندی این استان ها عوض شده است. این سه استان نیز در کنار ۶ استان عنوان شده نقش مهمی در اقتصاد ایران داشته اند. تفاوت سهم استان های مذکور، نابرابری ایجاد شده در بین استان های کشور را نشان می دهد. زیر بناهای اقتصادی استان های مذکور بدون شک تفاوت زیادی با زیر بناهای استان ایلام به صورت نمونه و سایر استان های واقع شده در گروه سوم داشته است. سیاست گذاری های منطقه ای در ایران بیشتر به قدرت چانه زنی مسئولان استانی بستگی دارد. همانطور که می دانیم زیر بناها و زیر ساخت ها نقش مهمی را در افزایش سهم منطقه ای در کشور دارد. عدم توزیع مناسب ثروت در کشور و بی عدالتی منطقه ای توسعه کشور را با مشکل مواجه خواهد کرد چراکه بدون توجه به مزیت های رقابتی بین استان ها و اصول برنامه ریزی های منطقه ای توسعه ای کشور و دستیابی به اهداف و سیاستگذاری های کلان مختل خواهد شد. عدم توجه به دو سوم از توان اقتصادی کشور و تمرکز بر یک سوم از توان اقتصادی شکاف برنامه ریزی را در کشور و عدم توفیق اهداف و چشم اندازهای کشور را نشان می دهد. هر چند توجه به این نکته ضروری است که این گروه بندی براساس اطلاعات یک سال بوده و نمی توان این ادعا را به قطعیت بیان نمودولی استان های واقع در گروه اول بدون بررسی آماری نیز در مقایسه با دیگر استان های کشور به عنوان استان های برخوردار محسوب می شوند. براین اساس می بایست برنامه ریزان و سیاستگذاران به جای توجه به قدرت چانه زنی مسئولان استانی تخصیص منابع در کشور را به صورت برنامه بلندمدت و در راستای توسعه متوازن تنظیم نمایند.

براساس اطلاعات جدول ۱۴، استان های آذربایجان غربی و بوشهر در ۲

شاخص و استان های مرکزی، گیلان و همدان تنها در یک شاخص توانسته اند در بین استان های گروه اول طبقه بندی شوند. استان های یزد، هرمزگان و کرمانشاه در ۴ شاخص بررسی به طور مطلق در بین استان های گروه دوم طبقه بندی شده اند. استان های قزوین، گلستان و سیستان و بلوچستان در سه شاخص در گروه دوم طبقه بندی شده اند. استان های لرستان، سمنان، زنجان و قم نیز تنها در یک شاخص در گروه دوم جای گرفته اند در سه شاخص دیگر این استان ها به گروه سوم از گروه بندی استان ها تعلق داشته اند.

استان های کردستان، چهارمحال بختیاری، خراسان جنوبی، خراسان شمالی و ایلام در هر ۴ شاخص در گروه سوم جای گرفته اند. این ۵ استان در ایجاد ارزش افزوده در کشور نقش آفرینی ضعیفی داشته اند.

جدول ۱۵- گروه بندی استان های کشور براساس سهم در ایجاد ارزش افزوده کل
و ارزش افزوده بخش های اقتصادی

خدمات	صنعت و معدن	کشاورزی	سهم از محصول ناخالص داخلی	شرح
اول	اول	اول	اول	تهران
اول	اول	اول	اول	آذربایجان شرقی
اول	اول	اول	اول	خراسان رضوی
اول	اول	اول	اول	خوزستان
اول	اول	اول	اول	اصفهان
اول	اول	اول	اول	فارس
دوم	اول	اول	اول	کرمان
اول	دوم	اول	اول	مازندران
اول	اول	سوم	اول	البرز
اول	دوم	اول	دوم	آذربایجان غربی
دوم	اول	سوم	اول	بوشهر
دوم	اول	دوم	دوم	مرکزی
اول	دوم	دوم	دوم	گیلان
دوم	سوم	اول	دوم	همدان
دوم	دوم	دوم	دوم	یزد
دوم	دوم	دوم	دوم	هرمزگان
دوم	دوم	دوم	دوم	کرمانشاه
سوم	دوم	دوم	دوم	قزوین
دوم	سوم	دوم	دوم	گلستان
دوم	سوم	دوم	دوم	سیستان و بلوچستان
دوم	سوم	دوم	سوم	لرستان
سوم	دوم	سوم	سوم	سمنان
سوم	دوم	سوم	سوم	زنجان
سوم	سوم	دوم	سوم	اردبیل
سوم	دوم	سوم	سوم	قم
سوم	سوم	سوم	سوم	کردستان
سوم	سوم	سوم	سوم	چهارمحال و بختیاری
سوم	سوم	سوم	سوم	خراسان جنوبی
سوم	سوم	سوم	سوم	خراسان شمالی
سوم	سوم	سوم	سوم	کهگیلویه و بویراحمد
سوم	سوم	سوم	سوم	ایلام

ماخذ: محاسبات گزارش

۸. توصیه های سیاستی

همانطور که در بالا شرح داده شد عدم توجه به توان اقتصادی این استان ها و حذف و کنار گذاشتن این توان اقتصادی در کشور آسیب پذیری کشور افزایش خواهد یافت و تحقق اهداف کلان کشور مختل خواهد شد. بنابراین توصیه می شود برنامه ریزی های منطقه ای در تمام سیاستگذاری های کلان کشور براساس نقاط قوت و ضعف استان ها و اسناد پایه ای توسعه استان ها تهیه و تنظیم شود تا بتوان میزان این شکاف را کاهش داد. تامین سرمایه گذاری مورد نیاز برای کاهش نابرابری در استان های کم برخوردار و تامین عدالت در تخصیص صحیح منابع یکی از راهبردهای برنامه ریزی منطقه ای خواهد بود. در صورت تامین سرمایه مورد نیاز استان های کم برخوردار، شکاف شاخص های اقتصادی این مناطق با دیگر مناطق کشور کاهش و یا به طور کامل حذف می شود. براین اساس کمک به تامین سرمایه گذاری مورد نیاز در استان های محروم با بهبود فضای کسب و کار، نابرابری های منطقه ای را تا حدود زیادی کاهش خواهد داد.

۹. منابع:

- ۱- کرمی، زینب (۱۳۸۶)، تاثیر اندازه دولت بر رشد بخش های اقتصادی ایران، دفتر مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان)، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۸۸۷۶.
- ۲- حیدر پور، افشین (۱۳۸۷)، تشریح ساختار حساب های ملی و سهم هریک از استان ها از تولید ناخالص داخلی، دفتر مطالعات اقتصادی (گروه اقتصاد کلان)، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۹۰۵۰.
- ۳- آزرده، ابوطالب (۱۳۸۸)، بررسی حساب های اقتصادی استان فارس و مقایسه آن با استان های کشور، مجله اقتصادی، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست های اقتصادی، شماره های ۹۳ و ۹۴، صفحات ۱۰۱-۹۱.
- ۴- برادان خسرو شاهی، فریده (۱۳۸۵)، تهیه حساب تولید استان ها به قیمت ثابت، پژوهشکده ی آمار ایران.
- ۵- ذاکری، زهرا (۱۳۹۳)، مجموعه مطالعات منطقه ای و آمایش سرزمین در ایران (۱) فراتحلیل نابرابری منطقه ای در ایران، دفتر مطالعات اقتصادی (گروه توسعه و برنامه ریزی)، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۴۰۳۹.